

УДК 330.12

Олієвська М. Г., к.е.н. (Науково-дослідний фінансовий інститут Академії фінансового управління Міністерства фінансів України, м. Київ)

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті сформовано теоретичні засади розвитку людського капіталу в контексті його бюджетного забезпечення; проаналізовано стан бюджетного забезпечення розвитку людського капіталу. Встановлено, що причиною незадовільного розвитку людського капіталу є недосконалий механізм бюджетного фінансування.

В статье сформированы теоретические основы развития человеческого капитала в контексте его бюджетного обеспечения; проанализировано состояние бюджетного обеспечения развития человеческого капитала. Установлено, что причиной неудовлетворительного развития человеческого капитала является несовершенный механизм бюджетного финансирования.

In the article the theoretical principles of development of human capital are formed in the context of budgetary providing; the budgetary providing of development of human capital is analyzed. It's been found out, that the cause of crisis state of development of human capital is in an imperfect mechanism of financing.

Одним із найважливіших стратегічних завдань щодо забезпечення збалансованості економіки України та підвищення її конкурентоспроможності на світовому ринку є відтворення суспільного та індивідуального людського капіталу. Формування якісних складових людського капіталу повинно відбуватися в розрізі інноваційно-інвестиційних ресурсів, створених на рівні держави з урахуванням сучасних умов. А тому актуальності набувають дослідження питань інвестиційного покриття видатків на освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток суспільства в умовах обмеженості бюджетних ресурсів.

Проте, в Україні недостатньо уваги приділяється процесам відтворення людського капіталу. Як наслідок, існує низка проблем, пов'язаних з накопиченням інвестиційного ресурсу. Виконання стратегічних орієнтирів України в цьому випадку можливе за умов здійснення оцінювання обсягів бюджетних коштів, вкладених в активи людського капіталу та вдосконалення фінансового забезпечення їх відтворення.

Наукові дослідження щодо процесів відтворення людського капіталу та його фінансове забезпечення формується на стику різних суспільних та економічних дисциплін, а інтерес до проблем аналізу фінансового забезпечення відтворення людського капіталу має інтегральний характер. Свідченням цього є праці провідних вчених України: В. Антонюк, Т. Боголіб, М. Волошин, В. Гейця, Е. Лібанової, А. Олексина, та інших.

Незважаючи на значну кількість ґрунтовних досліджень щодо пошуку ефективних механізмів відтворення людського капіталу, існує потреба дослідження причинно-наслідкових зв'язків між фінансами та людським капіталом задля комплексного обґрунтування здатності фінансового сектора забезпечити формування, використання та розвиток людського капіталу на рівні регіону.

Метою наукової роботи є обґрунтування напрямів удосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на основі дослідження бюджетного фінансування для подальшого розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування нових підходів до соціально-економічних перетворень в Україні базується як на результатах наукового аналізу власної траєкторії розвитку, так і на узагальненні світових тенденцій, включаючи розуміння природи сучасної глобальної економіки, яка, в свою чергу, характеризується значним посиленням не прогнозованості та невизначеності розвитку. При цьому варто пам'ятати, що «стійким може бути тільки такий суспільний розвиток, який спирається на конкурентоспроможну економіку; розвинений внутрішній ринок; національний виробничий комплекс, що всебічно використовує потенціал транснаціонального капіталу і гарантує економічну безпеку країни, збалансовану соціальну структуру та ефективну політичну систему» [4, С. 9].

Як процес запланованих соціальних змін, призначений забезпечити благополуччя населення в цілому, в поєднанні з динамічним процесом економічного розвитку, соціальний розвиток визначає стабільність держави та ефективність функціонування національної економіки. Отже, запорукою сталого економічного та соціального розвитку є фінансування освіти, науки, охорони здоров'я, мобільність працівників, мотивація праці, тобто ті пріоритетні сфери життєдіяльності суспільства, де формується людський капітал.

Наприклад, рівень та якість медичного обслуговування є не лише невід'ємним складовим елементом людського капіталу, але й одним з індикаторів соціального розвитку країни, а непорушне право на охорону здоров'я громадян України гарантується Основним законом України. А тому система охорони здоров'я має забезпечувати рівний та справедливий доступ усіх членів суспільства до необхідних медичних послуг, ви-

соку якість та економічність цих послуг при збереженні соціально прийнятної кількості державних гарантій. Проте існуюча система охорони здоров'я характеризується низкою проблем, які пов'язані не лише з дефіцитом бюджетних ресурсів, але й обумовленні: по-перше, відсутністю визначеного законодавства – і нормативно-правових актів щодо чіткого переліку медичної допомоги, яка повинна надаватися у державних медичних закладах охорони здоров'я безкоштовно; по-друге, відсутністю зв'язків між фінансуванням державних лікувальних закладів охорони здоров'я і кінцевими результатами їх роботи; по-третє, неефективним управлінням обмеженими ресурсами; по-четверте, наявністю значних особистих видатків громадянами України на медичні послуги, які по праву мали б бути безкоштовними.

Моніторинг фінансування охорони здоров'я дозволяє зробити висновки, що загальні обсяги фінансування з державного та місцевих бюджетів щорічно збільшуються, і з 2000 до 2011 року – зросли майже у десять разів. Так, у 2010 році загальний обсяг фінансування становив 41,7 млрд грн, з яких: загальний фонд (бюджетні кошти) становили 39,4 млрд грн, що на 9,4 млрд грн (31,5 %) перевищує показник 2009 року (2009 р. – 29,9 млрд грн), у тому числі: місцеві бюджети сплачують в обсязі 32,1 млрд грн із зростанням на 30,6%, державний бюджет – в обсязі 7,3 млрд грн із зростанням на 35,8%; спеціальний фонд (власні кошти закладів, установ, Стабілізаційний фонд) – 2,3 млрд грн [6].

Проте, в Україні частка витрат на охорону здоров'я відносно валового внутрішнього продукту залишається і досі низькою, і коливається в межах 3-4%, що є нижчим від середньосвітових витрат на медико-санітарну допомогу майже у 3 рази.

Такий досвід організації бюджетної медичної системи є надто традиційним і фінансово невиправданим: розпорощення бюджетних коштів та недофінансування державних медичних закладів призвело до того, що система медичної допомоги є перевернутою пірамідою, у якій незначна частина фінансових ресурсів витрачається на профілактику захворювань, утримання сімейних лікарів та амбулаторне лікування, а решта бюджетних коштів – йде на утримання медичних закладів та так зване «завантаження ліжко-місць» (стаціонарне лікування).

Коментуючи таку ситуацію, ми звертаємо увагу на модель В. Бевериджа в частині державного фінансування національних, державних і пріоритетних програм та заходів з охорони здоров'я населення. І вважаємо, що для подальшого формування та розвитку системи охорони здоров'я варто використати нагромаджений багаторічний світовий досвід у галузі медичного страхування і розробити пропозиції, які будуть максимально адаптовані до вітчизняних реалій.

Західноєвропейський досвід показує, що саме там, де соціальна політика і, відповідно, розподільні та перерозподільні відносини найбільш раціональні

та вдосконалені, виникають стимули в розвитку науково-технічного прогресу, становлення постіндустріального суспільства, у підвищенні рівня та якості життя в цілому, та медичного обслуговування зокрема.

Фінансове наповнення системи охорони здоров'я є предметом дослідження вітчизняних і закордонних науковців, проте в Україні і досі не вирішеними залишається цілий ряд проблем, які нам вдалося систематизувати та запропонувати власне бачення щодо їх вирішення (таблиця).

Таблиця

Проблеми фінансового забезпечення системи охорони здоров'я та напрями вдосконалення

<i>Проблеми фінансового забезпечення системи охорони здоров'я</i>	<i>Напрями вдосконалення фінансового забезпечення</i>
Практичні всі статті бюджетних видатків на охорону здоров'я фінансуються в меншому обсязі, чим це необхідно	<ol style="list-style-type: none"> 1. Здійснення бюджетних видатків відповідно до пріоритетної мети: необхідні витрати повинні фінансуватися в повному обсязі, відповідно до стандартів лікування; корисні витрати фінансуються виходячи з наявності бюджетних коштів; надмірні витрати фінансуються при наявності бюджетних коштів, після того як повністю профінансовано корисні витрати. 2. Контроль за ефективністю та результативністю бюджетних виплат на охорону здоров'я; 3. Скорочення мережі бюджетних установ що фінансуються за кошторисом, але при цьому здійснюють платні медичні послуги; 4. Підвищення ефективності витрат на охорону здоров'я за рахунок скорочення невиробничих витрат; 5. Розширення джерел фінансування сфери охорони здоров'я, за рахунок введення обов'язкового та добровільного медичного страхування на законодавчому рівні.
Відсутність механізму розрахунку реальної вартості забезпечення державних гарантій у системі охорони здоров'я	<ol style="list-style-type: none"> 1. Розробка і законодавче затвердження соціальних стандартів та державних гарантій; 2. Контроль за результативністю бюджетних видатків на охорону здоров'я
Відсутність рівного доступу громадян до гарантованого права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування залежно від території проживання	<ol style="list-style-type: none"> 1. Затвердження на законодавчому рівні стандартів лікування, що будуть реалізовуватися на території всієї країни; 2. Побудова міжбюджетних відносин відповідно з реальною вартістю виконання державою своїх функцій і відповідно до соціальних стандартів

продовження таблиці	
Відсутність механізмів забезпечення якості медичних послуг	<ol style="list-style-type: none"> 1. Застосування ринкових механізмів у процесі надання медичних послуг державними медичними закладами та залучення недержавних медичних установ у програми обов'язково та добровільного медичного страхування; 2. Розробка критеріїв результативності медичних послуг, що надаються за рахунок бюджетних коштів; 3. Використання форм цільового фінансування і соціального замовлення для фінансування медичних послуг. Припинення (скорочення) фінансування медичних закладів, які надають не якісні медичні послуги (не виконують критеріїв результативності медичних послуг); 4. Переміщення акцентів в контрольній фінансовій роботі з контролю за процесом використання бюджетних коштів до контролю результативності витрат.

Наприклад, в країнах Європейського Союзу, США та Японії ефективно діють розвинені системи охорони здоров'я, які успішно вирішують проблеми збереження та зміцнення здоров'я населення. Існуючі три системи охорони здоров'я (система обов'язкового (регулюючого) страхування, бюджетна система та система приватного страхування) у різному поєднанні мають місце практично у всіх розвинених країнах, однак переважає тенденція впровадження на державному рівні обов'язкового медичного страхування.

Цілком зрозуміло, чому економісти як теоретики, так і практики вважають, що в умовах інтеграції у світовий простір та з метою підвищення рівня та якості життя населення, в Україні варто терміново реформувати галузь охорони здоров'я та в рамках цієї реформи запровадити медичне страхування.

Таким чином, одним із важливих завдань реформування системи охорони здоров'я на сучасному етапі є підготовка умов для переходу до страхової чи бюджетно-страхової моделі.

Фінансування такого важливого компоненту людського капіталу як *освіта* в сучасних умовах розвитку економіки, як правило, здійснюється за рахунок коштів відповідних бюджетів, коштів галузей народного господарства, державних підприємств і організацій, а також додаткових джерел фінансування, і повинно базуватися на поєднанні двох основних підсистем: державного регулювання та ринкового саморегулювання. Підсистема державного регулювання є визначальною, що пояснюється специфікою надання та отримання освітньої послуги. Держава виступає важливим замовником спеціаліс-

тів, що, в свою чергу, впливає на формування попиту та пропозиції на ринку праці.

Відповідно до річного розпису асигнувань Державного бюджету на 2011 рік, фінансування навчальних закладів і установ освіти і науки, підпорядкованих Міністерству освіти та науки, молоді та спорту здійснено на 99,6%, що становить 13722,6 млн грн [8].

Таким чином, фінансування відтворення людського капіталу є одним з основних пріоритетів спрямування державних видатків в Україні, і номінальні обсяги асигнувань з кожним кором зростають.

Водночас, бюджетний процес останніх років характеризується пошуком компромісу в розподілі коштів на соціальний та економічний розвиток і не відповідає довгостроковим стратегіям розвитку.

Зазначені та багато інших проблем можна розв'язати тільки на основі чітких, цілеспрямованих і скоординованих дій, для чого необхідна ефективна система державного регулювання. На наш погляд, для вдосконалення фінансового забезпечення відтворення людського капіталу необхідно [1-5]:

- вдосконалити організаційно-економічний механізм державного регулювання фінансового забезпечення відтворення людського капіталу на основі системного стратегічного підходу;
- розробити державні програмні фінансові документи, які гарантують забезпечення платоспроможності національних споживачів щодо фінансування відтворення людського капіталу;
- вдосконалити концептуальну схему оцінювання впливу внутрішніх та зовнішніх факторів на процес залучення та ефективність використання фінансових ресурсів, направлених на відтворення людського капіталу;
- переглянути методичні та практичні положення щодо запровадження комплексного статистико-економічного аналізу та оцінювання рівня та динаміки фінансового забезпечення відтворення людського капіталу;
- розробити напрями використання внутрішнього фінансового потенціалу в інвестуванні розвитку освіти, охорони здоров'я, культури за рахунок інтенсифікації ролі інституційних інвесторів (пенсійних фондів), мобілізації фінансових ресурсів корпорацій та заощаджень домогосподарств;
- впровадити інструменти підтримки фінансової спроможності системи обов'язкового та добровільного медичного страхування.
- здійснювати середньо- та довгострокові заходи фінансового оздоровлення державних та приватних медичних закладів;
- розвивати фінансові механізми розвитку та стимулювання надання платних освітніх послуг громадянам України.

Відмітимо, що відповідно до постанови Верховної Ради України «Про основні напрямки бюджетної політики на 2012 р.» передбачено «збереження та

прискорення людського розвитку шляхом підвищення ефективності та забезпечення стабільності соціального захисту, поліпшення якості і доступності медичної допомоги та освіти» [7].

Додамо, що підвищення ефективності управління бюджетними фінансами необхідно здійснювати за рахунок комплексу заходів з оптимізації видаткових зобов'язань, посилення цільового характеру та результативності державних видатків. Пріоритетним напрямом інвестиційної діяльності держави має стати фінансування процесів відтворення людського капіталу, враховуючи його позитивний вплив на забезпечення динамічного розвитку національної економіки і формування сукупного капіталу країни, а також створення передумов для зростання зайнятості, усунення регіональних диспропорцій, підвищення якості життя населення України.

Висновки та перспективи подальших наукових розробок. В умовах нестабільності та невизначеності, механізм фінансового забезпечення процесів відтворення людського капіталу за рахунок бюджетних ресурсів не відповідає потребам суспільства, не забезпечує дотримання соціальних стандартів та державних гарантій, призводить до неефективного витрачання державних коштів на охорону здоров'я та освіти, лежить важким тягарем на економіці країни через свою надмірну вартість. А тому, дослідження альтернативних засобів фінансування відтворення людського капіталу можуть бути предметом подальших наукових пошуків.

1. Антонюк В. П. Оцінка та забезпечення розвитку людського капіталу України : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук за спец. 08.00.07. / В. П. Антонюк; Донецький національний університет. – Донецьк, 2008. – 30 с.
2. Боголіб Т. М. Фінансове забезпечення розвитку вищої освіти і науки в Україні : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук за спец. 08.04.01. / Т. М. Боголіб; Науководослідний інститут Міністерства фінансів України. – Київ, 2006. – 30 с.
3. Волошин М. В. Видатки державного бюджету на розвиток людського капіталу : автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08. / М. В. Волошин; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
4. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за ред. В. М. Гейця, А. І. Даниленка, М. Г. Жулинського, Ю. А. Левенця, Е. М. Лібанової, О. С. Онищенко. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
5. Олексин А. Г. Ефективність фінансування освітніх інновацій в системі вищої освіти України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук за спец. 08.00.08. / А. Г. Олексин; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 20 с.
6. Професійна спілка працівників охорони здоров'я України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://medprof.org.ua>.
7. Постанова Верховної Ради України «Про основні напрямки бюджетної політики на 2012 р.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=3358-17>.
8. Офіційний сайт Міністерства освіти і науки України, молоді та спорту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://mon.gov.ua>.

Рецензент: к.е.н., професор Кушнір Н. Б. (НУВГП)